

Journal of Tikapur Multiple Campus

Vol.5; June 2022

ISSN: 2382-5227

Published by Research Management Cell (RMC)

Tikapur Multiple Campus

भाषापाठ्यक्रममा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयोग

तिलकदेव गिरी

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस, सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय, नेपाल

Email: tilakgiri4@gmail.com

सार सङ्क्षेप

प्रस्तुत भाषा पाठ्यक्रममा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयोग शीर्षकको लेखबेन्जामिन ब्लुम र उनका सहयोगीहरूले गरेको शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरण र सोअनुरूप वर्तमान कक्षा दसका कक्षागत सिकाइ उपलब्धि को विश्लेषणमा केन्द्रित छ । यस लेखमा शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरणका बारेमा अध्ययन गरिएको छ । शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरणका मान्यतालाई नेपाली भाषा शिक्षणसँग जोडेर हेरिएको छ । यसमा दस्तावेज अध्ययन विधिको अनुसरण गरेर तथ्यहरू खोजी गरिएको छ र उक्त तथ्यहरूको तार्किक र सङ्ख्यात्मक विश्लेषण गरिएको छ । यस लेखमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीमा रहेका शैक्षिक उद्देश्यका तीन क्षेत्रसंज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक र अन्य उपक्षेत्र वा तह रहेका कुराको उदाहरणसहित चर्चा गरिएको छ । यसै गरी नेपालमा बेन्जामिन ब्लुमका शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरण बारेको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक जानकारीको अभाव रहेकाले पाठ्यक्रम विकासका क्रममा शैक्षिक उद्देश्य निर्माणमा धेरै विसङ्गतिहरू रहेका छन् । उद्देश्यको वर्गीकरणलाई अनुसरण नगरी पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा कुनै क्षेत्र र तहका उद्देश्य अत्यधिक रहने र कुनै छुट्ने सम्भावना रहन्छ । नेपालको वर्तमान सन्दर्भमा स्थानीय पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू पनि निर्धारण गर्नुपर्ने भएकाले यसको महत्त्व भन बढेर आएको छ । यसमा विद्यार्थीहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा मद्दत पुऱ्याउन, व्यक्ति, समाज र राष्ट्रलाई शिक्षामार्फत सही दिशा प्रदान गर्न ब्लुमका उद्देश्यको वर्गीकरणका आधारमा शिक्षाका लक्ष्य र उद्देश्यहरू तय गर्नु अपरिहार्य रहेको तथ्य प्रस्तुत छ । यसमा नेपाली भाषा सिकाइका सन्दर्भमा कक्षा दसको नेपाली भाषापाठ्यक्रमका कक्षागत सिकाइ उपलब्धि तथा भाषिक सिपगत उद्देश्यहरूको विश्लेषण पनि गरिएको छ । यी कक्षागत सिकाइ उपलब्धि वा उद्देश्यहरूमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको प्रतिबिम्बन पर्याप्त मात्रामा देखिएको छ । यस आधारमा भाषा पाठ्यक्रममा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयोगको अवस्था उपयुक्त रहेको र यसको महत्त्व पनि बढ्दै गएको निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी: भावनात्मक, मनोक्रियात्मक, वर्गीकरण, संज्ञानात्मक, सिकाइ उपलब्धि, स्थानीय पाठ्यक्रम

विषय प्रवेश

बेन्जामिन स्यामुयल ब्लुम (सन् १९१३-१९९९) संयुक्त राज्य अमेरिकाका नागरिक हुन् । उनी शिक्षाशास्त्रमा विद्यावारिधि गरी अमेरिकन एजुकेशनल रिसर्च एसोसियसनमा कार्यरत थिए । उनले

Copyright 2022 ©Author(s) This open access article is distributed under a *Creative Commons*

Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गरेका थिए । जसलाई टेक्सोनोमी अफ एजुकेशनल अब्जेक्टिभ भनेर चिनिन्छ । प्रस्तुत लेखमा शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरणलाई 'ब्लुम्स टेक्सोनोमी' शब्द नै प्रयोग गरिएको छ । ब्लुम्स टेक्सोनोमीको विकास विभिन्न चरणमा भएको पाइन्छ । सन् १९५६ तिर संज्ञानात्मक क्षेत्रका उद्देश्यहरू, सन् १९६४ मा भावनात्मक क्षेत्रका उद्देश्यहरू र सन् १९७२ तिर मनोक्रियात्मक क्षेत्रका उद्देश्यसम्बन्धी पुस्तकहरू प्रकाशन भएका हुन् (जबरा र अन्य, २०७०, पृ. ११२) । शिक्षाशास्त्री बेन्जामिन ब्लुम र उनका सहयोगीहरूले निर्माण गरेको ज्ञानात्मक क्षेत्रको वर्गीकरण, क्राथोल र उनको समूहले तयार गरेको भावनात्मक क्षेत्रको वर्गीकरण र ह्यारोले विकास गरेको मनोक्रियात्मक क्षेत्रको वर्गीकरणलाई आधिकारिक मानिन्छ (शर्मा र शर्मा, २०६६, पृ. ५७) । सबैलाई समग्रमा भन्नु पर्दा ब्लुम्स टेक्सोनोमी नै भन्ने गरिन्छ । पछि सन् २००७मा आएर ब्लुम्स टेक्सोनोमीलाई परिमार्जन गर्ने क्रममा रोबर्ट मर्जानो र उनका साथीहरूले नयाँ वर्गीकरणको अवधारणासमेत ल्याएको पाइन्छ (निउरे, २०७१, पृ. २७) । प्रस्तुत लेखब्लुमको उद्देश्यको वर्गीकरणका आधारमा तयार गरिएको छ ।

नेपाली भाषाशिक्षणका सन्दर्भमा खास गरी रा. शि. प. यो २०२८ पछि मात्र व्यवस्थित भाषापाठ्यक्रम तयार भएका र त्यसपछि मात्र भाषा सिकाइका मर्म अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माणका प्रयासहरू भएका देखिन्छन् । भाषापाठ्यक्रममा बेन्जामिन ब्लुमका मान्यताहरू के कति स्थापित हुन सके भन्नेबारेमा भरपर्दा अनुसन्धान फेला परेका छैनन् । यसो हुनुमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीबारेको अनभिज्ञता एवम् कतिपय अस्पष्टताहरूलाई पनि मान्न सकिन्छ । यस्ता अस्पष्टताहरू खास गरी उद्देश्यको स्पष्टता, निरन्तरता, क्रमबद्धताजस्ता पक्षमा देख्न सकिन्छ । शैक्षिक पाठ्यक्रम निर्माणका सन्दर्भमा उद्देश्यहरू निर्माण गर्दा, शिक्षणका योजनाहरू निर्माण गर्दा, शिक्षण कार्यकलापहरू निर्धारण गर्दा लगायतका विविध सन्दर्भमा शैक्षिक उद्देश्यहरूको ख्याल राख्नुपर्दछ । उद्देश्यको अनभिज्ञतामा कुनै पनि शैक्षिक गतिविधि अन्योलमा रहन्छ । यी समस्याहरू यथावत नै छन् । यसको केही समाधान ब्लुम्स टेक्सोनोमीको अनुसरणलाई मान्न सकिन्छ । यसको पूर्ण समाधान भने गर्न सकेको छैन । किनभने यसका पनि कतिपय अपूर्णताहरू औल्याइएको देखिन्छ । यद्यपि पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका सन्दर्भमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको ज्ञान निकै महत्त्वपूर्ण देखिन्छ ।

प्रस्तुत लेखको सुरुमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीका अवधारणाहरूलाई स्पष्ट पारिएको छ अनि नेपालमा यसको महत्त्वको चर्चा गरिएको छ । त्यसपछि माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रम (२०७१) अनुसार तयार गरिएको कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमका कक्षागत सिकाइ उपलब्धिमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयो गको अवस्थाके कस्तो रहेको छ ? भन्ने कुराको खोजी गरिएको छ । तथ्यको विश्लेषणका क्रममा सुनाइ र बोलाइ एवम् पढाइ र लेखाइ गरी चार ओटै भाषिक सिपका कक्षागत सिकाइ उपलब्धि (उद्देश्यहरू)को सविस्तार चर्चा गरिएको छ । यिनै विषयवस्तुगत सीमाभित्र रहेर यस लेखलाई पूर्णता दिइएको छ ।

नेपालमा नेपाली भाषा शिक्षणको इतिहास सय वर्षभन्दा पुरानो भइसकेको छ । वि.सं. १९५८ मा राणा प्रधानमन्त्री देवशमशेरले खोलेका भाषापाठशालाबाट प्रारम्भ भएको नेपाली शिक्षणले हालसम्म आइपुग्दा धेरै फड्को मारिसकेको छ । वर्तमानमा नर्सरीदेखि विद्यावारिधि तहसम्म नेपाली पठपाठनका गतिविधिहरू भइरहेका छन् । औपचारिक तथा अनौपचारिक प्रकृतिका भाषापाठ्यक्रमहरू निर्माण भएका छन् । नेपाली भाषा सिकाइलाई उपलब्धिमूलक बनाउन विभिन्न तालिमका कार्यक्रमहरू, जस्तै : पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण तालिम, पुनर्ताजगी तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । देशभित्र र

बाहिर विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानका गतिविधिहरू भइरहेका छन्। तापनि विभिन्न तहका भाषा पाठ्यक्रममा निर्धारित उद्देश्यहरू विद्यार्थीका भाषिक सिपगत अपेक्षालाई समेट्न सफल छन् कि छैनन्, विद्यार्थीका संज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक पक्षलाई समेट्न सकेका छन् कि छैनन् भन्नेतर्फ ध्यान पुगेको देखिँदैन। त्यसैले प्रस्तुत लेखलाई ब्लुम्स टेक्सोनोमीका आधारमा कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरूको अवस्था के कस्तो छ ? र भाषा पाठ्यक्रम निर्माणका सन्दर्भमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको महत्त्व के कति छ ? भन्ने समस्यामा केन्द्रित गरिएको छ।

प्रस्तुत लेखका उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

क. ब्लुम्स टेक्सोनोमीका आधारमा कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरूको विश्लेषण गर्नु, ख. भाषापाठ्यक्रम निर्माणका सन्दर्भमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको महत्त्व दर्शाउनु।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेख गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचाअनुरूप रहेको छ। यसमा पुस्तकालयीय अध्ययन प्रक्रियाबाट तथ्यहरू सङ्कलन गरिएको छ। तथ्यकाप्राथमिक स्रोतका रूपमा कक्षा दसको नेपाली भाषापाठ्यक्रमका कक्षागत सिकाइ उपलब्धिबाट सङ्कलित तथ्यहरू रहेका छन् भने द्वितीयक स्रोतका रूपमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीका बारेमा लेखिएका विविध पुस्तकहरू रहेका छन्। यिनबाट तथ्यहरूको अवलोकन, रेखाङ्कन, टिपोट, वर्गीकरण, तुलना, वर्णन र विश्लेषण गर्दै निष्कर्षमा पुगिएको छ। यस अध्ययनमा दस्तावेज अध्ययन विधिअनुरूप तथ्यको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ।

ब्लुमको सिद्धान्तको पुनरवलोकन

बेन्जामिन (सन् १९९९) ले डेभ्लपिड एजुकेसनल अब्जेक्टिभ्स शीर्षकको लेखमा शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरणका सम्बन्धमा प्रकाश पारेका छन्। उनले शैक्षिक उद्देश्यको भूमिका, शैक्षिक उद्देश्यको निर्माण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुरा अन्तर्गत साधारण र विशिष्ट उद्देश्यका बारेमा प्रकाश पारेका छन्। उनले संज्ञानात्मक क्षेत्रअन्तर्गत ज्ञान, बोध, प्रयोग, संश्लेषण, विश्लेषण र मूल्याङ्कनका बारेमा चर्चा गरेका छन्। उनले भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत खुला प्रश्न सोध्न सकिने तर्क प्रस्तुत गरेका छन्।

यसैगरी अधिकारी (२०५७) ले नेपाली भाषा शिक्षण पुस्तकमा पनि भाषा शिक्षण र अन्य विषय शिक्षणमा भिन्नताका कुराहरू उल्लेख गरेपनि सिपगत वर्गीकरणको चर्चा गरेको पाइँदैन। शर्मा एन्ड शर्मा (२०६६) ले पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन पुस्तकमा उद्देश्यको वर्गीकरण सम्बन्धमा प्रकाश पारेका छन्। उनले शिक्षाशास्त्री बेन्जामिन ब्लुम र उनका सहयोगीहरूले निर्माण गरेको संज्ञानात्मक क्षेत्रको वर्गीकरण, काथहोल र उनको समूहले तयार पारेको भावनात्मक क्षेत्रको वर्गीकरण र ह्यारोले विकास गरेको मनोक्रियात्मक क्षेत्रको वर्गीकरण आधिकारिक मानिएको उल्लेख गर्दै उद्देश्यको वर्गीकरण गरी संज्ञानात्मक क्षेत्रअन्तर्गत ज्ञान, बोध वा सङ्क्षेपीकरण, प्रयोग, विश्लेषण, संश्लेषण र मूल्याङ्कनलाई क्रमशः उल्लेख गरेका छन्। उनले भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत प्राप्त वा ध्यान दिनु, प्रतिक्रिया देखाउनु, मान्यता दिनु, सङ्गठन, चरित्र निर्माण, अनि मनोक्रियात्मक क्षेत्रअन्तर्गत प्रत्यक्षीकरण वा प्रत्यक्ष ज्ञान, तयारी, निर्देशित प्रतिक्रिया, यान्त्रीकरण, जटिल कार्यको सहज प्रतिक्रिया, अनुकुलन र मौलिकपन गरी सातओटा चरणको उल्लेख गरेका छन्।

शर्मा र पौडेल (२०७०) ले नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण पुस्तकमा भाषिक अध्यापन योजना निर्माण र भाषिक मूल्याङ्कनका सन्दर्भमा भाषिक सिपगत उद्देश्य निर्माणका बारेमा चर्चा गरेका छन् । त्यसमा उनीहरूले ब्लुम्स टेक्सोनोमीको आधार लिएर उद्देश्य निर्माण गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरेको पाइँदैन । यसैगरी भट्टराई र अन्य (२०७४) ले नेपाली भाषा शिक्षण पुस्तकमा भाषा शिक्षणका औपचारिक अनौपचारिक क्षेत्रहरू विकास भएका कुरा उल्लेख गरे पनि यसका उद्देश्यगत अपेक्षाका बारेमा चर्चा गरेका छैनन् ।

पौडेल (२०७६) ले भाषिक परीक्षण नामक पुस्तकमा भाषिक परीक्षणका उद्देश्य क्षेत्रका बारेमा स्पष्ट पारेका छन् । यसमा उनले बेन्जामिन एस. ब्लुम (सन् १९७२) को मत सबैभन्दा बढी चर्चामा रहेको धारणा राख्दै संज्ञानात्मक, मनोक्रियात्मक र भावनात्मक क्षेत्र भाषिक परीक्षणका सम्बन्धमा पनि उपयोगी हुने उल्लेख गरेका छन् । उनले संज्ञानात्मक क्षेत्रका उद्देश्यहरू कुनै पनि विषयवस्तुको चिन्तन, मनन, स्मरण तथा बौद्धिक कलासँग सम्बन्धित मानसिक प्रक्रियाको परीक्षणसँग सम्बन्धित हुने र यिनलाई सरलदेखि जटिलताका क्रममा ज्ञान, बोध, प्रयोग, विश्लेषण, संश्लेषण र मूल्याङ्कन रहेको उल्लेख गरेका छन् । मनोक्रियात्मक क्षेत्रअन्तर्गत विषयवस्तुको अध्ययन अध्यापनका क्रममा विद्यार्थीमा देखिने मांसपेशीय गति र संज्ञानको एकीकृत सम्बन्ध स्थापना भई प्रत्यक्ष प्रयोगको समायोजनद्वारा प्रकटित हुने गुणका रूपमा व्याख्या गर्दै प्रेरणा निपुणता, नियन्त्रण, समायोजन र स्वाभावीकरणको चरण रहने उल्लेख गरेका छन् । भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत सिकाइपछि विद्यार्थीको धारणा वा भावनात्मक पक्षमा पर्ने असर पर्दछ, भन्दै भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत कुनै विषयप्रतिका संवेग, रुचि, उत्साह, उत्प्रेरणा, प्रवृत्ति र अभिवृत्तिजस्ता भावनात्मक पक्षको विकास के कसरी हुँदछ, भन्ने कुराको जानकारी रहन्छ, भन्ने उल्लेख गरेका छन् । उनले भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत प्राप्ति वा ध्यान, प्रतिक्रिया, मूल्यस्थापन, सङ्गठन र चरित्राङ्कनलाई समावेश गरेका छन् । यसैगरी शर्मा (सन् २०१२) द्वारा लिखित अ कोर्स इन ल्याङ्क्वेज टेस्टिङ् पुस्तकमा अङ्ग्रेजी भाषाको परीक्षणका सम्बन्धमा प्रकाश पारिएको महत्त्वपूर्ण छ । यसमा उनले भाषिक परीक्षणका प्रकार समस्या, विधि तथा भाषिक परीक्षणका ढाँचाकाबारेमा प्रकाश पारेका छन् । तामि भाषिक उद्देश्यलाई ब्लुम्स टेक्सोनोमीअनुसार विभाजन गरी कसरी मापन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा उल्लेख गरेका छैनन् ।

अतः हालसम्मका पूर्व अनुसन्धानहरूमा भाषा पाठ्यक्रममा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयोगबारेका भरपर्दा अध्ययनहरू भएका पाइँनुअन्त्यसैले उक्त रिक्तता पूरा हुने अपेक्षा राखी प्रस्तुत अनुसन्धानात्मक लेख तयार पारिएको हो ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूमा पाठ शिक्षणपछि के कस्ता प्रकारका सिकाइ उपलब्धि हासिल भए भनी बाँडफाँड गर्नुलाई शैक्षणिक उद्देश्यको वर्गीकरण भनिन्छ । ब्लुम्स टेक्सोनोमीअनुसार शैक्षणिक उद्देश्यलाई निम्न तीनवटा संज्ञानात्मक क्षेत्र, भावनात्मक क्षेत्र र मनोक्रियात्मक क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ :

संज्ञानात्मक क्षेत्र

यस क्षेत्रमा विद्यार्थीको मानसिक वा बौद्धिक क्षमतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू पर्दछन् । यिनलाई

सरलदेखि जटिलका क्रममा छवटा तह वा उपक्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ (श्रेष्ठ र रञ्जितकार, २०७४, पृ. ६३)। यी निम्न प्रकारका छन् : क) ज्ञान : विद्यार्थीले जानेको कुरा स्मरण गर्ने र चिन्न सक्ने खालका उद्देश्यहरूलाई ज्ञान क्षेत्रका उद्देश्य भनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू परिभाषा दिन, पहिचान गर्न, चिन्न, लेख्न, भन्न, मापन गर्न, नाम लेख्न, वर्णन गर्न, नाम बताउन, सूची तयार पार्न आदि पर्दछन्। जस्तै : नामका प्रकारको सूची बनाउन सक्ने छन्। ख) बोध: विद्यार्थीले सिकेको कुरालाई आफ्नातर्फबाट ग्रहण गर्न सक्ने क्षमतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरूलाई बोध तहका उद्देश्य भनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू व्याख्या गर्न, फरक बताउन, उदाहरण दिन, अनुवाद गर्न, सारांश लेख्न, उदाहरणसहित भन्न, सूचित गर्न, छानविन गर्न, सङ्गठन गर्न आदि पर्दछन्। जस्तै : कविताको भाव बताउन सक्ने छन्। ग) प्रयोग : विद्यार्थीले सिकेका कुरालाई दैनिक जीवनमा प्रयोग गर्न सक्ने क्षमतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरूलाई प्रयोग तहका उद्देश्य भनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू जाँच गर्न, निर्माण गर्न, प्रदर्शन गर्न, प्रयोग गर्न सङ्गठित गर्न, रूपान्तरण गर्न, वर्गीकरण गर्न, हल गर्न, सम्बन्ध देखाउन आदि पर्दछन्। जस्तै : दिइएका शब्दलाई प्रयोग गरी वाक्य बनाउन सक्नेछन्। घ) विश्लेषण : विद्यार्थीले सिकेका कुरालाई ससाना भागमा विभाजन गर्न सक्ने क्षमतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरूलाई विश्लेषण तहका उद्देश्य भनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापद विश्लेषण गर्न, अलग गर्न, छनोट गर्न, आलोचना गर्न, बहस गर्न, तुलना गर्न, छान्न, खण्डन गर्न, मण्डन गर्न आदि पर्दछन्। जस्तै : दिइएका संयुक्त वाक्यबाट सरल वाक्यहरू निर्माण गर्न सक्नेछन्। ङ) संश्लेषण : विद्यार्थीले विभिन्न पाठमा सिकेका फरक फरक कुरालाई एकआपसमा जोड्न सक्ने क्षमतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरूलाई संश्लेषण तहका उद्देश्य भनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापद संयोजन गर्न, सामान्यीकरण गर्न, निचोड निकाल्नआदि पर्दछन्। जस्तै : पढेको पाठको सारांश बताउन सक्नेछन्। च) मूल्याङ्कन : विद्यार्थीले सिकेका कुराको महत्त्वको लेखाजोखा गर्न सक्ने क्षमतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरूलाई मूल्याङ्कन तहका उद्देश्य भनिन्छ (पराजुली र अन्य, २०६६, पृ. ८९)। यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू मूल्याङ्कन गर्न, निर्धारण गर्न, लेखाजोखा गर्न, विवेचना गर्न, तुलना गर्न, आलोचना गर्न आदि पर्दछन्। जस्तै : विद्यार्थीहरू यात्री कविताको महत्त्व बताउन सक्नेछन्।

भावनात्मक क्षेत्र

विद्यार्थीका रुचि, अनुभव, प्रेरणा, मूल्यमान्यतासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरूलाई भावनात्मक क्षेत्रका उद्देश्य भनिन्छ। यो सबैभन्दा पछि विकसित गरिएको वर्गीकरण हो (क्राथहोल र अन्य, सन् १९६४) यस क्षेत्रका उद्देश्यहरूस्वभावैले अमूर्त तथा भावनात्मक हुने भएकाले दुरुस्त मापन गर्न कठिन हुने देखिन्छ। यस क्षेत्रका उद्देश्यलाई सरलदेखि जटिलकाक्रममा पाँचवटा उपक्षेत्रहरूमा विभाजन गरेका छन् (श्रेष्ठ र रञ्जितकार, २०७४, पृ. ६८)। उक्त उद्देश्यहरू यस्ता छन् : क) प्राप्ति : विद्यार्थीले प्राप्त गर्न चाहना राख्ने, रुचि प्रकट गर्ने तथा जागरुक हुने खालका उद्देश्यहरूलाई प्राप्ति तहका उद्देश्य भनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू प्राप्त गर्न, सहभागी हुनु, सुन्नु, स्वीकार गर्नु, ध्यान दिनु, सचेत रहनु आदि पर्दछन्। जस्तै : वाचन गरिएको कविता ध्यानपूर्वक सुन्ने छन्। ख) प्रतिक्रिया गर्न : विद्यार्थीले कुनै कुराप्रति चासो र सक्रियता देखाउने खालका उद्देश्यहरूलाई प्रतिक्रिया गर्ने तहका उद्देश्यभनिन्छ। यसमा प्रयोग हुने क्रियापद प्रतिक्रिया गर्न, छलफल गर्न, स्वीकार गर्न, आज्ञा मान्नु, आनन्द मान्नु, सक्रिय प्रतिक्रिया दिनु आदि पर्दछन्। जस्तै : कविता वाचनको श्रवणबाट आनन्द लिन

सक्नेछन् । ग) मान्यता दिनु : विद्यार्थीले सिकेका कुरालाई महत्त्व दिने उद्देश्यलाई मान्यता दिने तहका उद्देश्य भनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापदमहत्त्व दिनु, सहयोग गर्न, प्रसंसा गर्न, समर्थन गर्नु, वादविवाद गर्नु आदि पर्दछन् । जस्तै : विद्यार्थीहरू यात्री कविताको महत्त्व दर्शाउने छन् । घ) सङ्गठित गर्न : विद्याथीहरूले महत्त्वदिएका विषयवस्तुलाई एकीकृत गर्ने खालका उद्देश्यलाई सङ्गठित गर्ने तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापद सङ्गठित गर्न, सामान्तीकरण गर्न, सम्बन्ध देखाउनु, मिलाउनु आदि पर्दछन् । जस्तै : यात्री कविताका महत्त्वपूर्ण पक्षहरूको संयोजन गर्न सक्नेछन् । ङ) चारित्रीकरण गर्न : विद्यार्थीलेमहत्त्वका साथ सिकेका विषयवस्तुका आधारमा उत्कृष्ट व्यवहार प्रदर्शन गर्ने उद्देश्यलाईचरित्र चित्रण गर्ने तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापद पुनरवलोकन गर्न, दोहोर्न्याउनु, बदल्नुआदि पर्दछन् । जस्तै : यात्री कविताका आधारमा आफूले पनि त्यस्तै कविता रचना गर्न सक्नेछन् ।

मनोक्रियात्मक क्षेत्र

विद्यार्थीको मनोशारीरिक सिप विकाससँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू यस क्षेत्रमा पर्दछन्अर्थात् कुनै पनि विषय वस्तुको अध्ययन अध्यापनका क्रममा विद्यार्थीमा देखिने मांसपेशीय गति र संज्ञानको एकीकृत सम्बन्ध स्थापना भएर प्रत्यक्ष प्रयोगको समायोजनद्वारा प्रकटित हुने गुणलाई मनोक्रियात्मक क्षेत्र भनिन्छ । यसमा मानसिक र शारीरिक सहसम्बन्धको अवस्था एकैसाथ प्रदर्शित हुने विशेषता भएकाले यसलाई मनोक्रियात्मक क्षेत्र भनिएको हो । यस क्षेत्रका उद्देश्य प्रत्यक्ष अवलोकन र पर्यवेक्षणका माध्यमले मापनीय हुन्छन् (पौडेल, २०७६, पृ. १५) । सिम्सनले यस क्षेत्रका उद्देश्यलाई सरलदेखि जटिलताका क्रममा सातवटा उपक्षेत्रमा विभाजन गरेका छन् (श्रेष्ठ र रञ्जितकार, २०७४, पृ. ६८)। उक्त विभाजन निम्न प्रकारको छ : क)प्रत्यक्षीकरण:विद्यार्थीले कुनै सिप सिक्नका लागि इन्द्रियले चाल देखाउने योग्यतासम्बन्धी उद्देश्यहरूलाई प्रत्यक्षीकरण तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापद अवलोकन गर्न, फरक देखाउनु, सुन्नु आदि पर्दछन् । जस्तै : 'यात्री' कविताको आदर्श वाचन ध्यानपूर्वक सुन्ने छन् । ख) तयार : विद्यार्थीले कुनै सिप सिक्नका लागि जागरुक अवस्थामा र हने योग्यतासम्बन्धी उद्देश्यहरूलाई तयारी तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू सुरु गर्नु, कार्य गर्नु, गरेर देखाउनु आदि पर्दछन् । जस्तै : यात्री कविता वाचन गर्ने प्रयास गर्ने छन् । ग) निर्देशित प्रतिक्रिया :विद्यार्थीले कुनै सिप सिक्नका लागि आवश्यक निर्देशन वा नियम पालना गर्नेयोग्यतासम्बन्धी उद्देश्यहरूलाई निर्देशित प्रतिक्रिया तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापद प्रदर्शन गर्न, निर्माण गर्न, जोडनु आदि पर्दछन् । जस्तै : शिक्षकले वाचन गरेजस्तै गरीनियमपूर्वक वाचन गर्ने छन् । घ) यान्त्रीकरण : विद्यार्थीले सिकेका सिपलाई अभ्यस्त भएर मेसिनले काम गरे जस्तै गर्न सक्ने योग्यतासम्बन्धी उद्देश्यहरूलाई यन्त्रीकरण तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने विविधक्रियापदहरूअन्तर्गत प्रयोग गर्न, कोसिस गर्न, निर्माण गर्न आदि पर्दछन् । जस्तै : स्वस्फूर्त रूपमा यात्री कविता वाचन गर्न सक्ने छन् । ङ) जटिल कार्यको सहज प्रतिक्रिया :विद्यार्थीले विगतमा सिकेका सिपको उपयोग गरी छिटोछरितो र सजिलैसँग प्रदर्शन गर्न सक्ने योग्यतासम्बन्धी उद्देश्यहरूलाई जटिल कार्यको सहज प्रतिक्रिया तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापद अभ्यास गर्न, परिवर्तन गर्न, क्रियाशील हुनु आदि हुन् । जस्तै : सबैखाले कविताको दक्षता पूर्वक वाचन गर्न सक्नेछन् । च) अनुकुलन : विद्यार्थीले सिकेका सिपलाई नयाँ र बदलिँदो अवस्थामा पनि सम्पन्न गर्न

सक्ने योग्यतासम्बन्धी उद्देश्यलाई अनुकुलन तहका उद्देश्यभनिन्छ । यसमा प्रयोग हुने क्रियापदहरू समायोजन गर्न, परिवर्तन गर्न, पुनः निर्माण गर्न आदि पर्दछन् । जस्तै : आफूले अभ्यास गरेको यात्री कविताभन्दा भिन्न कविता पनि सजिलै वाचन गर्न सक्नेछन् । छ) मौलिकपन : सिकेका पूर्ववत् सिकाइलाई आधार मानेर नयाँ सिर्जना गर्न सक्ने योग्यतासम्बन्धी उद्देश्यहरू मौलिकपन तहका उद्देश्यअन्तर्गत पर्दछन् । यसमा प्रयोग हुने क्रियापद आविष्कार गर्न, उत्पादन गर्न, व्यवस्थापन गर्न आदि पर्दछन् । जस्तै : कविता वाचनका नयाँ नयाँ शैलीहरू विकास गर्न सक्नेछन् ।

उपर्युक्त उद्देश्यहरूपाठ्यक्रम निर्माण, शिक्षण,परीक्षण र मूल्याङ्कन क्षेत्रमा कुनै न कुनै रूपमा प्रतिविम्बित भएकै हुन्छन् । भावनात्मक र मनोक्रियात्मक क्षेत्रका उद्देश्य मूलतः प्रयोगात्मक परीक्षणका सन्दर्भबाट परीक्षणीय हुन्छन् । संज्ञानात्मक क्षेत्रका कतिपय विशेषताको परीक्षण पनि प्रयोगात्मक सन्दर्भबाटै हुन्छ । भाषिक मूल्याङ्कनमा प्रयोगात्मक वा पर्यवेक्षण अवलोकन परीक्षणबाट उद्देश्यहरूको अवलोकन गर्न सकिन्छ । भाषा शिक्षण सिकाइका सन्दर्भमा माथिका तीन उद्देश्य क्षेत्रको एक्लाएकै परीक्षण अव्यावहारिक हुन्छ । संज्ञानात्मक बोध र सम्प्रेषणात्मक विशेषताले युक्त सान्दर्भिक एवम् प्रभावकारी प्रयोगदक्षताको परीक्षणमै भाषिक परीक्षण केन्द्रित हुनु पर्ने र सोही आधारमा विविध परीक्षण उद्देश्यका क्षेत्रहरूको उपलब्धि र प्राप्तिहरूको मूल्याङ्कन गरिनुपर्ने हुन्छ ।

परिणाम तथा छलफल

नेपालको शैक्षिक इतिहासमा वि.सं. २०२८ सालपछिमात्र व्यवस्थित किसिमको पाठ्यक्रम बनेको देखिन्छ । भाषापाठ्यक्रममा हुनुपर्ने सबैअङ्गलाई ध्यान दिएर पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने सम्बन्धमा भने के कस्तो अवस्था थियो भन्न सकिने अवस्था छैन । शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरणअनुसार कासंज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक क्षेत्रका उद्देश्यको प्रतिनिधित्वबारेका अध्ययनहरूभएका खासै पाइँदैनन् । वि.सं. २०२८ का नेपाली भाषा पाठ्यक्रमलाई सरसर्ती हेर्दा पनि सुनाइ र बोलाइभन्दा पढाइ र लेखाइका उद्देश्यहरूलाई जोड दिएको पाइन्छ । भाषिकसिपभन्दा सैद्धान्तिक ज्ञानलाई जोड दिइएको पाइन्छ । अहिलेसम्म पनि यस्ता समस्या पूर्णरूपमा हटेका देखिँदैनन् । शिक्षकहरू मात्र होइन विज्ञहरू पनि यसप्रति बेखबर देखिन्छन् । शिक्षणका विविधशिक्षण योजनाहरू(कार्ययोजना,एकाइ योजना पाठयोजना आदि)निर्माण गर्दा सचेत भएर उद्देश्यहरू निर्धारण भएका देखिँदैन । सोअनुरूप मूल्याङ्कन योजना तथा विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गर्दा पनि उद्देश्यलाई ख्याल राख्नु अपरिहार्य छ । भाषाका सन्दर्भमा मनोक्रियात्मक क्षेत्रका उद्देश्यहरू निर्धारण के कसरी गर्ने भन्नेबारेमा अब धेरै अस्पष्टताहरू देखिन्छन् ।

कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयोग

यस उपशीर्षकमा परिमार्जित नेपाली भाषापाठ्यक्रम (२०७१) अनुरूप निर्माण गरिएको कक्षा दसको नेपाली भाषापाठ्यक्रमकाकक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई ब्लुम्स टेक्सोनोमीका आधारमा पहिचान र विश्लेषण गरिएको छ । कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममासुनाइ र बोलाइका संयुक्त रूपमा सत्रओटातहगत सक्षमता (साधारण उद्देश्यहरू) रहेका छन् । यसमा पढाइका पन्ध्रओटा कक्षागतसिकाइ उपलब्धि उल्लेख गरिएका छन् र लेखाइका पनि पन्ध्रओटा कक्षागत सिकाइउपलब्धि उल्लेख गरिएका छन् । यहाँ भाषिक सिकाइ उपलब्धिहरूलाई संज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक तीनओटै क्षेत्रसँग सम्बद्ध गरी तलको तालिकामार्फत् प्रस्तुत गरिएको छ :

सुनाइ र बोलाइ

कक्षा दसका सुनाइ र बोलाइ सिसपसँग सम्बन्धित कक्षागत सिकाइ उपलब्धिका विश्लेषण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १

सुनाइ र बोलाइ सिसको विश्लेषण

क्र.सं.	सिकाइ उपलब्धि	उद्देश्यको क्षेत्र	उपक्षेत्र वा तह
१.	शब्द र वाक्यहरूमा प्रयुक्त स्वर र व्यञ्जन वर्णहरू पहिल्याउन र सोही अनुरूप उच्चारण गर्न	संज्ञानात्मक	ज्ञान
२.	मातृभाषा र विभिन्न भाषा भाषीको सन्दर्भलाई समेत ख्याल गरी उपयुक्त उच्चारण गर्न	संज्ञानात्मक/ मनोक्रियात्मक	बोध/तयारी
३.	गति र लय ख्याल गरी शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न र वाक्यमा प्रयोग गर्न	संज्ञानात्मक/ मनोक्रियात्मक	प्रयोग/तयारी
४.	मौखिक अभिव्यक्तिमा व्यक्त भएका मुख्य विचारहरू पहिचान गर्ने गरी सुन्न	मनोक्रियात्मक	प्रत्यक्षीकरण
५.	साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ र विषयहरू सुनेर प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न	भावनात्मक	प्रतिक्रिया
६.	साहित्यिक विधा, पाठ तथा अन्य प्रस्तुति सुनी मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न	भावनात्मक	प्रतिक्रिया
७.	साहित्यिक विधाका पाठ सुनी प्रश्नोत्तर गर्न र विचार निर्माण गरी व्यक्त गर्न	संज्ञानात्मक/ भावनात्मक	मूल्याङ्कन/प्रतिक्रिया
८.	वक्तृता, संवाद, छलफल जस्ता अभिव्यक्ति सुन्न, तिनमा भाग लिन र त्यहाँ प्रस्तुत भएका विचारहरू पहिचान गर्न	संज्ञानात्मक/ भावनात्मक	विश्लेषण/प्राप्त गर्नु
९.	देखे सुनेका, अनुभव गरेका वा पढेका वस्तु, वातावरण, तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाइ मौखिक वर्णन गर्न	संज्ञानात्मक	ज्ञान/बोध
१०.	श्रोताहरूको अवस्था, प्रस्तुतिको योजना तथा परिवेश अनुसार विचार प्रस्तुत गर्न	संज्ञानात्मक	संश्लेषण

११	गति, यति, लय, हाउभाउ, अभिनय तथा बोलाइ पाठको अभिप्रायको ख्याल गरी सन्दर्भ मिलाएर मौखिक अभिव्यक्ति गर्न	मनोक्रियात्मक	निर्देशित प्रतिक्रिया
१२	समूह छलफल, प्रस्तुति, मौखिक सूचना, तार्किकता आदिको ख्याल गरी विचार प्रदर्शन गर्न	भावनात्मक	मान्यता दिनु
१३	मौखिक पाठ तथा प्रस्तुति सुनी आफ्नै शब्दमा मुख्य मुख्य कुरा भन्न	संज्ञानात्मक	बोध
१४	आफूले भन्न चाहेका कुरालाई समाज, समुदाय, सभासम्मेलनमा औपचारिकतासहित शिष्टतापूर्वक भन्न	संज्ञानात्मक/ भावनात्मक	प्रयोग/सङ्गठन गर्नु
१५	कुनै पाठ सुनी त्यसको मूल विषयका बारेमा अनुमान गर्न	संज्ञानात्मक	मूल्याङ्कन
१६	सामाजिक सन्दर्भ, प्रसङ्ग, वक्ताको अवस्था, अभिवृत्ति र संवेग तथा भाषाको संप्रेषणात्मक प्रकार्यका आधारमा अर्थबोध गर्न सक्ने गरी प्रतिक्रिया दिन	भावनात्मक/ मनोक्रियात्मक	प्रतिक्रिया गर्न/अनुकुलन
१७	प्रसङ्ग, सन्दर्भअनुसार उखान टुक्काको प्रयोग गर्न	संज्ञानात्मक	प्रयोग

स्रोत : माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा ९-१० (२०७१) भाग १.

उपर्युक्त तालिकामा कक्षा दसको नेपाली भाषापाठ्यक्रममा रहेका कक्षागत सिकाइ उपलब्धिअन्तर्गत सुनाइ र बोलाइ सिपका उद्देश्यहरूलाई बलुमको वर्गीकरणअनुसार विश्लेषण गरिएको छ। यी उद्देश्यहरू कुनै एउटा मात्र क्षेत्र उपक्षेत्रको प्रतिनिधित्व गर्ने देखिन्छन् भने कुनै एकभन्दा बढी क्षेत्रअन्तर्गत पनि रहेका देखिन्छन्। यसरी हेर्दा उद्देश्यको सङ्ख्यात्मक स्थिति निम्न प्रकारको देखिन्छ :

तालिका २

सुनाइ र बोलाइ सिपका उपलब्धिको सङ्ख्यात्मक स्थिति

उद्देश्य क्षेत्र	सङ्ख्या	उपक्षेत्र र सङ्ख्या
संज्ञानात्मक	१३	ज्ञान २, बोध ३, प्रयोग ३, विश्लेषण १, संश्लेषण १, मूल्याङ्कन २
भावनात्मक	७	प्रतिक्रिया ४, सङ्गठन १, प्राप्त गर्नु १, मान्यता दिनु १
मनोक्रियात्मक	५	तयारी २, अनुकुलन १, निर्देशित प्रतिक्रिया १, प्रत्यक्षीकरण १

माथिको तालिका २ अनुसार सुनाइ र बोलाइ सिपका उद्देश्यको सङ्ख्यात्मक स्थिति हेर्दा संज्ञानात्मकअन्तर्गतका उद्देश्यहरूसबभन्दा बढी तेह्रओटा देखिन्छन्। त्यसपछिक्रमशः भावनात्मक

क्षेत्रकासातर मनोक्रियात्मक क्षेत्रकापाँचओटाउद्देश्यहरू उल्लेख भएका देखिन्छन् । यसैगरी संज्ञानात्मकअन्तर्गतका ज्ञान उपक्षेत्रका दुईओटा, बोधका तीनओटा, प्रयोगका तीनओटा, विश्लेषणको एउटा, संश्लेषणको एउटा र मूल्याङ्कनकोदुईओटा उद्देश्य देखिन्छन् । यसमा सबै तहका उद्देश्यको प्रतिनिधित्व रहेको देखिन्छ । भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत सबभन्दा बढी प्रतिक्रियाका चारओटा, सङ्गठनको एउटा, प्राप्त गर्नुको एउटा र मान्यता दिनुको एउटा उद्देश्य देखिन्छ । यसरी भावनात्मक क्षेत्रअन्तर्गत पनि सबैउपक्षेत्रका उद्देश्यको प्रतिनिधित्व रहेको देखिन्छ । मनोक्रियात्मक क्षेत्रअन्तर्गत तयारीको दुईओटा, अनुकुलनको एउटा, निर्देशित प्रतिक्रियाको एउटा र प्रत्यक्षीकरणको एउटा उद्देश्य रहेको देखिन्छ । यसरी मनोक्रियात्मक क्षेत्रका पनि सबै उपक्षेत्रअन्तर्गतका उद्देश्यहरूको प्रतिनिधित्व रहेको देखिन्छ । यस प्रकार वर्तमान कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमका सुनाइ र बोलाइ सिपका कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू ब्लुमको टेक्सोनोमीअनुसार उपयुक्त देखिन्छन् ।

पढाइ

वि.सं. २०७१ को कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमलाई अध्ययन गर्दा कक्षा दसका पढाइ सिपसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिका तथ्यलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३

पढाइ सिपको विश्लेषण

क्र.सं.	सिकाइ उपलब्धि	उद्देश्यको क्षेत्र	उपक्षेत्र वा तह
१.	लिखित सामग्रीलाई गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न	मनोक्रियात्मक	तयारी र निर्देशित प्रतिक्रिया
२.	निश्चित समय तोक्यो लिखित सामग्रीको पठनमा सन्दर्भ र भावअनुसार गति यति मिलाई पढ्न	मनोक्रियात्मक	निर्देशित प्रतिक्रिया
३.	लिखित सामग्रीको मौन पठनमा पढाइको गति विकास गर्ने गरी छिटो छिटो पढ्न	मनोक्रियात्मक	यान्त्रीकरण
४.	साहित्यिक विधा, पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश पहिचान गरी व्याख्या र सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न सक्ने गरी पढ्न	मनोक्रियात्मक	जटिल कार्यको प्रतिक्रिया
५.	पाठको संरचना, उद्देश्य, सूचना तथा अनुमानित अभिप्रेरणाको बोध गर्न सक्ने गरी पढ्न	मनोक्रियात्मक	जटिल कार्यको प्रतिक्रिया
६.	विभिन्न प्रकारका भाषिक पाठहरूको उद्देश्य पहिचान गरी पढ्न	मनोक्रियात्मक	अनुकुलन
७.	पाठमा प्रयुक्त भाषाको प्राञ्जिक, प्राविधिक, तार्किक पक्षको पहिचान गरी पढ्न	मनोक्रियात्मक	अनुकुलन
८.	प्रयोजनअनुसार प्रस्तुत भएका पाठ पढी शब्दभण्डार वृद्धि गर्न	मनोक्रियात्मक	मौलिकपन

९	लिखित सामग्रीको प्रयोजन ख्याल गरी पढ्न र ती सामग्री पढी प्रयोजनको सन्दर्भ र उद्देश्य पहिचान गर्न सक्ने गरी पढ्न	संज्ञानात्मक	प्रयोग
१०	हिज्जे (वर्णविन्यास) र लेख्य चिह्नका सङ्केतका आधारमा शुद्धसँग पढ्न	संज्ञानात्मक/मनो क्रियात्मक भावनात्मक	ज्ञान/प्राप्त गर्नु/ तयारी
११	साहित्यिक विधाका पाठमा व्यक्त भएका सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भका बारेमा प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी पढ्न	मनोक्रियात्मक	निर्देशित प्रतिक्रिया
१२	पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, प्रयोजन व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न	संज्ञानात्मक	संश्लेषण
१३	भाषाका पाठमा प्रस्तुत संरचनाका आधारमा मुख्य घटनालाई क्रम मिलाई अभिव्यक्त गर्न सक्ने गरी पढ्न	संज्ञानात्मक	बोध
१४	पाठमा प्रयुक्त विशिष्ट प्रकारका गणितीय सङ्ख्यापरक तथा तिथिमितियुक्त सूचना पत्ता लगाई तिनको तालिकीकरण गर्न सक्ने गरी पढ्न	संज्ञानात्मक	प्रयोग
१५	आलोचनात्मक सोचको निर्माण गर्ने गरी विभिन्न प्रकारका लिखित सामग्री पढ्न	संज्ञानात्मक	मूल्याङ्कन

स्रोत : माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा ९-१० (२०७१) भाग १.

उपर्युक्त तालिका ३ मा कक्षा दसका कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई प्रस्तुत गरिएको छ। उक्त सिकाइ उपलब्धि तथा उद्देश्यहरूलाई ब्लुम्स टेक्सोनोमीअनुसार विश्लेषण गर्दा यसको सङ्ख्यात्मक स्थिति निम्न प्रकारको देखिन्छ :

तालिका ४

पढाइ सिकाइको सङ्ख्यात्मक स्थिति

उद्देश्य क्षेत्र	सङ्ख्या	उपक्षेत्र र सङ्ख्या
संज्ञानात्मक	६	ज्ञान १, प्रयोग २,
भावनात्मक	१	प्राप्त गर्नु १
मनोक्रियात्मक	१०	तयारी २, निर्देशित प्रतिक्रिया ३, अनुकुलन २, यन्त्रीकरण १, जटिल कार्यको प्रतिक्रिया २, मौलिकपन १

उपर्युक्त तालिका ४ अनुसार पढाइ सिपअन्तर्गत संज्ञानात्मक क्षेत्रका उद्देश्यहरू छुट्टो रहेका देखिन्छन् भने भावनात्मक क्षेत्रको एउटा मात्र उद्देश्य देखिन्छ । मनोक्रियात्मकका दसओटा उद्देश्य देखिन्छन् । मनोक्रियात्मकअन्तर्गत तयारीका दुई, निर्देशित प्रतिक्रियाका तीन, यान्त्रीकरण र अनुकुलन तहका तीनओटा उद्देश्यहरू रहेका पाइन्छन् । संज्ञानात्मकअन्तर्गत ज्ञानको एक र प्रयोगका दुईओटा उद्देश्यहरू पाइन्छन् भने भावनात्मक तहमा प्राप्त गर्नु तहको एउटा उद्देश्य पाइन्छ तर सबै प्रकारका सिपलाई समानुपातिक रूपमा उल्लेख गर्न भने सकिएको देखिँदैन ।

लेखाइ

कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ५

लेखाइ सिपको विश्लेषण

क्र.सं.	सिकाइ उपलब्धि	उद्देश्यको क्षेत्र	उपक्षेत्र वा तह
१.	वर्णविन्यास (हिज्जे) र लेख्य चिह्नहरू मिलाई सफा, शुद्ध र स्पष्टसँग लेख्न	मनोक्रियात्मक	तयारी र निर्देशित प्रतिक्रिया
२.	विभिन्न प्रकारका सूचना सङ्कलन गरी तिनको विश्लेषण गरी लेख्न	संज्ञानात्मक	विश्लेषण
३.	लेखिएका सामग्रीको सम्पादन र परिष्कार तथा पुनः सम्पादन र पुनः परिष्कार गरी लेख्न	मनोक्रियात्मक	अनुकुलन
४.	कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न,	मनोक्रियात्मक	मौलिक पन
५.	आफूले देखे सुनेका, अनुभव गरेका घटना र पढे का विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न	संज्ञानात्मक	प्रयोग
६.	उद्देश्यमूलक सूचना र विषयवस्तुका बारेमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न, अभिलेख राख्न, वर्णन गर्न तथा विश्लेषण गर्न	संज्ञानात्मक/ भावनात्मक	विश्लेषण गर्न/ प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न
७.	पढेका विषयका मुख्य मुख्य बुँदा टिपोट गर्न र सारांश लेख्न	संज्ञानात्मक	संश्लेषण
८.	साहित्यिक विधा र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशहरूको व्याख्या र सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न	संज्ञानात्मक	विश्लेषण
९.	दैनिक व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा र शुभकामना पत्रहरूको रचना गर्न	संज्ञानात्मक/ मनोक्रियात्मक	प्रयोग/ मौलिकपन

१०	उपर्युक्त शैली र ढाँचामा संवाद, वादविवाद लेखन	मनोक्रियात्मक	निर्देशित प्रतिक्रिया र मौलिकपन
११	विभिन्न प्रयोजनपरक क्षेत्रका शब्द तथा प्रचलित उखान टुक्काहरूको सन्दर्भअनुसार अर्थ स्पष्ट हुने गर वाक्यमा प्रयोग गर्न	संज्ञानात्मक	प्रयोग
१२	लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधार भूत नियम पालना गरी लेखन	मनोक्रियात्मक	निर्देशित प्रतिक्रिया
१३	विभिन्न विधा तथा भाषिक पाठमा आधारित भई लिखित रूपमा स्वतन्त्र, मौलिक र सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति प्रकट गर्न	मनोक्रियात्मक	मौलिकपन
१४	विभिन्न विषयमा विवरणात्मक, वर्णनात्मक, तार्किक अभिव्यक्ति प्रकट गर्न	संज्ञानात्मक	विश्लेषण
१५	कुनै निश्चित विषयमा आलोचनात्मक सोच निर्माण गरी लेखन	संज्ञानात्मक	मूल्याङ्कन

स्रोत : माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा ९-१० (२०७१) भाग १.

उपर्युक्त तालिका ५ अनुसार वर्तमान कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा उल्लेख भएका लेखाइ सिपका सिकाइ उपलब्धिको सङ्ख्यात्मक अवस्था निम्न प्रकारको देखिन्छ :

तालिका ६

लेखाइ सिपका उपलब्धिको सङ्ख्यात्मक स्थिति

उद्देश्य क्षेत्र	सङ्ख्या	उपक्षेत्र र सङ्ख्या
संज्ञानात्मक	९	प्रयोग ३, विश्लेषण ४, संश्लेषण १, मूल्याङ्कन १
भावनात्मक	१	प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न १
मनोक्रियात्मक	७	तयारी १, निर्देशित प्रतिक्रिया ३, अनुकुलन १, मौलिकपन ४

उपर्युक्त तालिका ६ अनुसार लेखाइ सिपमध्ये संज्ञानात्मक नौओटा र मनोक्रियात्मक क्षेत्रका सातसिकाइ उपलब्धिहरूदेखिन्छन् भने भावनात्मक क्षेत्रको एउटाउद्देश्य मात्र (न्यून) देखिन्छ। तहगत रूपमा हेर्दा संज्ञानात्मक क्षेत्रका प्रयोगका तीनओटा, विश्लेषणका चारओटा, संश्लेषणको एउटा र मूल्याङ्कन तहको एउटा उद्देश्य देखिन्छ। भावनात्मक तहमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्ने तहको एउटामात्र उद्देश्य देखिन्छ। मनोक्रियात्मक तहमा निर्देशित प्रतिक्रियाका तीन, मौलिकपनका चार, तयारीको एउटा र अनुकुलन तहको पनि एउटा उद्देश्य देखिन्छ।

यसप्रकार वि.सं. २०७१ को परिमार्जनअनुसार निर्माण भएको कक्षा दसको नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा जम्मा संज्ञानात्मक क्षेत्रका २८ ओटा (४७.४६ प्रतिशत), भावनात्मक क्षेत्रका ९ ओटा (१५.२६

प्रतिशत) र मनोक्रियात्मक क्षेत्रका २२ ओटा (३७.२६ प्रतिशत) उद्देश्यरहेका देखिन्छन्। भाषिक सिपगत अपेक्षाका दृष्टिले उपयुक्त देखिन्छ। भाषा सिकाइका सबै उद्देश्यलाई समानुपातिक रूपमा व्यवस्थापन गर्नु निकै जटिल कार्य हो। तापनि यस पाठ्यक्रममा सकेसम्म सबै क्षेत्रका उद्देश्य तथा सिपगत उपलब्धिलाई समेट्न खोजिएको देखिन्छ। ब्लुमको टेक्सोनोमीका कोणवाट हेर्दा पनि उक्त पाठ्यक्रम उच्च कोटिको मान्न सकिन्छ।

ब्लुमस टेक्सोनोमीकोमहत्त्व

ब्लुमस टेक्सोनोमी नेपालको वर्तमान शैक्षिक पाठ्यक्रम निर्माणका सन्दर्भमा अति महत्त्वपूर्ण देखिन्छ। नेपालमा केन्द्रीय वा स्थानीय तहमा विभिन्न भाषा र अन्य विषयका पाठ्यक्रमहरू निर्माण भइरहेका छन्। यहाँ विभिन्न क्षेत्रीय भाषा र अन्य विषय सम्बद्ध पाठ्यक्रमहरू निर्माण हुन थालेका छन्। स्थानीय स्तरका सान्दर्भिक पाठ्यवस्तुहरू समावेश गरेर व्यावहारिक शिक्षा प्रदान गर्न स्थानीय निकायहरूले विभिन्न विषयका पाठ्यक्रमहरू निर्माण गरिरहेका छन्। सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरू पनि त्यसतर्फ उन्मुख छन्। शिक्षाका औपचारिक क्षेत्रमात्र नभई अनौपचारिक क्षेत्रका पाठ्यक्रमहरू निर्माण हुँदै आएका छन्। समयको मागअनुसार नयाँ नयाँ ज्ञानका क्षेत्र विकास भएका छन्। त्यसलाई सिकाउन विभिन्न नयाँ नयाँ विषयका पाठ्यक्रमहरू निर्माण गर्न थालिएको पाइन्छ। विभिन्न स्वदेशी विदेशी भाषाका पाठ्यक्रमहरू पनि निर्माण भएका छन्। उक्त पाठ्यक्रमहरू निर्माण गर्दा शिक्षण सिकाइको मर्म र भावनाबारे जानकारी हुनु आवश्यक छ। यदि जानकारी भएन भने राष्ट्रको लगानीखेर जाने, विद्यार्थीको समय बर्बाद हुने र बेरोजगार जनशक्ति उत्पादन हुने देखिन्छ। जसले गर्दा राष्ट्रले ठुलो क्षति व्यहोर्नु पर्ने हुन्छ।

राष्ट्रलाई विज्ञान प्रविधि र परिवर्तनशील परिस्थिति अनुकूल सक्षम बनाई अघि बढाउन आवश्यक छ। देश विकासको मूल आधार नै शिक्षा भएकाले शिक्षा प्रदान गर्ने महत्त्वपूर्ण योजना पाठ्यक्रम सबल र सर्वपक्षीय सोच र चिन्तनले पूर्ण हुनु पर्दछ। नेपालमा वि.सं. २०२८ मा राशिपयो लागु भएपछि नेपाली शिक्षणले युगान्तकारी परिवर्तन आयो (पौडेल, २०६७, पृ. २६७)। नेपालमा आधारभूत तह, माध्यमिक तह एवम् विश्वविद्यालय तहसम्मका भाषा विषय र अन्य विषयका पाठ्यक्रमहरू विकास भएका छन्। अल्पकालीन दीर्घकालीन समययावधिक पाठ्यक्रमहरू विकास भएका छन्। हिलै भए पनि नेपाली शिक्षणमा पर्याप्त सकारात्मक कामहरू भएका छन् (पौडेल, २०६७, पृ. २५२)। नेपाली विषय र अन्य विषयसम्बद्ध शिक्षा सेवा आयोग, लोकसेवा आयोग, विश्वविद्यालय सेवा आयोगका पाठ्यक्रमहरू निर्माण भएका छन्। कतिपय सेवाकालीन र पूर्व सेवाकालीन तालिम कार्यक्रमका पाठ्यक्रमहरू निर्माण भएका देखिन्छन्। तालिमका कार्यक्रमहरूलाई सन्तोषजनक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिएको छैन (थापा र जोशी, २०७०, पृ. २४५)। तालिम र अन्य सबै पाठ्यक्रमहरू सधैं एकै रूपमा रहँदैनन्। समयानुकूल पाठ्यक्रम परिमार्जन, संशोधन र नवनिर्माणका कार्यक्रमहरू पनि चलिरहन्छन्।

यसप्रकार जुनसुकै स्तरका पाठ्यक्रम निर्माणका क्रममा उद्देश्यहरू निर्माण गर्दा, पाठ्यवस्तु निर्धारण गर्दा, शिक्षण विधि वा प्रक्रिया निर्धारण गर्दा पाठ्यक्रमका उद्देश्यलाई ख्याल गर्नु पर्दछ। पाठ्यक्रमको मुख्य अङ्ग उद्देश्य रहेको हुन्छ। उद्देश्य निर्माणदेखि विषयवस्तु निर्धारण गर्दा, शिक्षण प्रक्रिया निर्धारण गर्दा, मूल्याङ्कन प्रक्रिया निर्धारण गर्दा उद्देश्यकै मर्मलाई ध्यान दिनुपर्दछ।

पाठ्यक्रमको प्रभावकारिता थाहा पाउन मूल्याङ्कन कार्यलाई व्यवस्थित गर्नु आवश्यक हुन्छ । मूल्याङ्कन गर्दा योजना बनाउनु पर्दछ । मूल्याङ्कनको योजनाका रूपमा विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गर्नुपर्दछ । यसका लागि पनि ब्लुम्स टेक्सोनोमीको ज्ञान अपरिहार्य रहन्छ । मूल्याङ्कनबाटै पाठ्यक्रमको प्रभावकारिता, पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारिता, शिक्षण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रियाकै पनि मूल्याङ्कन वा मेटाडिभाल्युएसनहुनेगर्दछ । यसका आधारमा पाठ्यक्रमलगायत विभिन्न पक्षमा सुधार परिमार्जन गर्न सकिन्छ । त्यसैले उद्देश्य निर्माणलगायतउपर्युक्त सबै सन्दर्भमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको जानकारी आवश्यक पर्दछ । यसैगरी वर्तमान नेपालका सन्दर्भमा यी सबै कुरा नयाँ परिस्थिति र सन्दर्भअनुसार तय गर्न आवश्यक भएकाले यसको महत्त्व अझ प्रस्टिन्छ । विषयवस्तुअनुसारका साधारण विशिष्ट र अन्य उद्देश्यहरू तय गर्न, विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण गरी अधिकतम उपलब्धि हासिल गर्न र शिक्षालाई राष्ट्रिय हितमा उपयोगी बनाउन ब्लुम्स टेक्सोनोमीको अनुसरण आवश्यक छ । समाज र राष्ट्रको आवश्यकताअनुरूपका उद्देश्य, तह र स्तरअनुसारका उद्देश्य, शिक्षण विधि, नवीन मूल्याङ्कन प्रविधिको अनुसरण गरी सम्पूर्ण शैक्षिक प्रणालीलाई कार्यमूलक, उपलब्धिमूलक तथा परिणाममुखी बनाउने कार्यमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको महत्त्वअपरिहार्य देखिन्छ ।

निष्कर्ष

ब्लुम्स टेक्सोनोमीको प्रतिबिम्बन माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रम २०७१ अनुरूप निर्माण भएका वर्तमान कक्षा दसका नेपाली भाषा पाठ्यक्रमका कक्षागत सिकाइ उपलब्धिभिन्न खोजी गर्दा सामान्यतः संज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक तीनओटै क्षेत्रअन्तर्गतका र तिनका सबै तहका वर्गीकरणअनुसारका उद्देश्यहरू समावेश भएका देखिन्छन् । यसमा सबभन्दा बढी संज्ञानात्मक र सबभन्दा कम भावनात्मक क्षेत्रका उद्देश्यहरू रहेका देखिए । यस पाठ्यक्रममा सबै प्रकारका उद्देश्यहरू समेट्ने प्रयास भएको देखिन्छ । वर्तमान नेपालका सन्दर्भमा केन्द्रीय र स्थानीय तहका उद्देश्यहरूसमेत तर्जुमा गरी पाठ्यक्रम विकास गर्नु पर्ने देखिएकाले विभिन्न क्षेत्रका विभिन्न तहका पाठ्यक्रम निर्माण गर्न, तिनलाई समयानुकूल परिमार्जन तथा आवश्यक संशोधन गर्न, शिक्षण र मूल्याङ्कन गर्न लगायतका अन्य विविध सन्दर्भमा ब्लुम्स टेक्सोनोमीको ज्ञान आवश्यक देखिन्छ । ब्लुम्स टेक्सोनोमीको निर्माणमा बेन्जामिन ब्लुम र उनका साथीको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ । ब्लुम्स टेक्सोनोमी भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण छ । नेपालमा नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा वि.सं. २०२८ पछि मात्र व्यवस्थित भाषापाठ्यक्रम तयार भएको हो । त्यसपछि केही न केही मात्रामा यसको उपयोग भएको देखिन्छ । भरपर्दो अनुसन्धानका अभावमा यसको उपयोगको स्थितिको निकर्षण गर्न सकिने अवस्था भने देखिँदैन । ब्लुमको टेक्सोनोमीका मान्यताहरू सर्वकालिक र पूर्ण नभएका भन्ने आलोचनाहरू पाइन्छन् । तापनि यसको ज्ञान शिक्षा क्षेत्रमा निकै महत्त्वपूर्ण छ । ब्लुम्स टेक्सोनोमीका मान्यताहरू नेपाली भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा पनि उत्तिकै सान्दर्भिक देखिन्छन् । त्यसैले माध्यमिक तह कक्षादसका नेपाली भाषा पाठ्यक्रम ब्लुम्स टेक्सोनोमीको उपयोगका दृष्टिले सबल रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५७).नेपाली भाषा शिक्षण. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- जवरा,स्वयंप्रकाश(२०७०).पाठ्यक्रम योजना र अभ्यास. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- थापा र जोशी (२०७०).पाठ्यक्रम, मूल्याङ्कन र अनुसन्धान. पिनाकल पब्लिकेसन ।
- निउरे, ध्रुवप्रसाद (२०७१).पाठ्यक्रम योजना र अभ्यास. क्वेस्ट पब्लिकेसन ।
- पराजुली, तीर्थराज र अन्य (२०६६).शिक्षामा मापन तथा मूल्याङ्कन.सनलाइट पब्लिकेसन ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७३).माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा ९-१० (२०७१) भाग १.पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७).भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा शिक्षण पद्धति. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०७६).भाषिक परीक्षण. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, रामप्रसाद र अन्य (२०७४). नेपाली भाषा शिक्षण.शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि. ।
- शर्मा उमानाथ (सन् २०१२).अ कोर्स इन ल्याङ्ग्वेज टेस्टिङ.सनलाइट पब्लिकेसन ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०७०).नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, चिरञ्जीवी र शर्मा, निर्मला (२०६६).पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन. एम.के.पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- श्रेष्ठ, चन्द्रबहादुर र रञ्जितकार, किरणराम (२०७४). पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन. भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- Bloom, Benjamin S. (1956). *Taxonomy of educational objectives, handbook 1: Cognitive Domain* (2nd ed.). Addison-Wesley Longman Ltd.
- Gronlund, N. E. (1991). *How to write and use instructional objectives* (4th ed.). Macmillan Publishing Co.
- Krathwohl, D.R., Bloom, B.S., & Masia, B.B. (1964). *Taxonomy of educational objectives, the classification of educational goals, handbook II: Affective domain*. David McKay Co., Inc.
- https://www.youtube.com/watch?v=ifaTyFYSL_8